

Vakbond en politiek in crisistijd

door Jan BUNDERVOET

Gewoon hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven.

Velen zijn van mening dat in de verhouding tussen vakbeweging en politiek tijdens de laatste jaren belangrijke veranderingen zijn opgetreden. In sommige politieke partijen zouden de vakbonden, of althans hun leiders, een toenemende invloed laten gelden. Hetgeen men het normale democratische spel noemt wordt daardoor in de war gestuurd : parlement, regering en politieke partij worden immers meer dan wenselijk georiënteerd door krachten die, zo heet het, zich al te gemakkelijk aan democratische controle kunnen onttrekken. Bovendien zou het geduchte stakingswapen steeds meer gehanteerd worden als middel tot het afdwingen van politieke beslissingen en tot een directe bedreiging van regeringsformaties.

Ook de materies waarmee vakbonden en vakbondsleiders zich inlaten zouden niet langer beperkt blijven tot wat men gemeenlijk syndicale aangelegenheden noemt. Via hun zijtakken of aanverwante organisaties treden « de vakbonden » op in kwesties als fiscaal en monetair beleid, gezondheidszorg, spaarwezen, huisvesting, prijzenbeleid, energiebeleid, openbaar ambt, regionalisering, enz. Naarmate, conform met de ontwikkeling naar een « gemengde » economie, de overheid steeds minder domeinen van de samenleving ongemoeid laat, schijnt de georganiseerde arbeidersbeweging in haar spoor te volgen. En bij dat alles blijft de besluitvorming binnen deze organisaties tamelijk ondoordringbaar en voor leden zowel als buitenstaanders weinig controleerbaar...

Maar binnen de vakbonden, en de georganiseerde arbeidersbeweging in het algemeen, hoort men ook andere geluiden. De laatste jaren is b.v. in het Algemeen Christelijk Werkersverbond een beweging gaande die de gebrekkige doorstroming van het programma van die arbeidersbeweging naar de politieke beleidsniveaus scherper aan de kaak stelt. Het lijken vooral een aantal jongere kaders en militanten uit die beweging te zijn, die de kat de bel aanbinden. Vooral de traditioneel moeizame relatie tussen ACW en politieke partij (in casu de CVP) staat hierbij in het brandpunt, zoals blijkt uit talrijke berichten en analyses in de laatste

jaargangen van *De Gids* op Maatschappelijk Gebied en uit een recent themanummer hieraan door *De Nieuwe Maand* gewijd (1).

De kritiek slaat hier voornamelijk op de onvolkomen politieke machtspositie van het ACW en op zijn gebrek aan organisatorische en programmatistische slagvaardigheid. Gelijkwaardige kritiek valt binnen de vakorganisatie, het ACV, te beluisteren. In dit verband worden beroepscentrales als deze van de metaalbewerkeren en de bedienden het vaakst vermeld.

Maar vanuit welke hoek het probleem ook gesteld wordt, de verwijten en disputen laten een veranderende machtspositie van de vakbonden veronderstellen. Om de elementen van het probleem te onderzoeken, moeten dan ook de ontwikkelingen vóór de crisisperiode in herinnering gebracht worden. Wij willen hier een poging ondernemen om de spanningsverhoudingen die zich thans voordoen toe te lichten vanuit enkele ontwikkelingslijnen die het naoorlogse vakbondsoptreden zowel naar binnen als naar buiten gekenmerkt hebben. Hierbij zal ons vooral het voorbeeld van de christelijke arbeidersbeweging in Vlaanderen voor ogen staan, omdat wij alles samen genomen hierover nog het best geïnformeerd zijn, m.n. wat een aantal aspecten van interne besluitvorming betreft. In hoofdzaak achten wij de hierna geschetste lijnen ook toepasselijk op de socialistische arbeidersbeweging, maar de mindere bekendheid met de interne besluitvorming in en tussen de verschillende takken van die beweging onthoudt ons ervan daarop nader in te gaan.

1. Het naoorlogs syndicalisme en de machtsconsolidatie.

Na W.O. II is in België geleidelijk een overleg- en concertatiesysteem tot stand gekomen dat, achteraf bezien, als essentiële kenmerken vertoont: 1° de uitbouw van overleg-, bemiddelings- en verzoeningsprocedures in onderneming en bedrijfstak en op nationaal economisch niveau; 2° de verzelfstandiging in dit kader van de regelende, en zelfs beherende, bevoegdheid van de beide « sociale partners » voornamelijk inzake de zogenaamde « sociale » materies, d.i. loon- en arbeidsvoorwaarden, sociale zekerheid; 3° het toenemend betrokken worden van diezelfde sociale partners in een tri- of multipartiet concertatiesysteem, dat de

(1) O.m.: Groep ACW-militanten, Politieke comités voor een politiek profiel van het ACW, in *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, juni-juli 1980, blz. 557-561; P. WEYNS, Onderzoek naar de politieke opstelling van het ACW, augustus-september 1980, blz. 655-675; E. GERARD, Het Algemeen Christelijk Werkersverbond, omstrede standorganisatie (1921-1940), april 1981, blz. 291-326; Rubriek van de beweging: Het CCMB-congres van 16 en 17 oktober 1981, maart 1982, blz. 244-248; V. PEETERS, Vakbonden in een ander pak... Maar de schoenen knellen, april 1982, blz. 305-314. 60 Jaar ACW, *De Nieuwe Maand*, februari-maart 1982.

uitbreiding van de overheidsinterventie in het globale sociaal-economisch leven begeleidde.

Vanuit de ervaringen van de grote economische crisis en van de wereldoorlog werd geleidelijk de weg ingeslagen naar de overlegeconomie. Het ontwerp van Pact voor Sociale Solidariteit in 1944 was daarvoor symptomatisch. ~~Tot het begin van de jaren zestig waren stakingen en sociale conflicten evenwel niet uit de lucht.~~ Men mag aannemen dat de installatie van een fijnmazig net van ~~overlegorganen~~ en de gelijktijdige uitbouw van een stelsel van maatschappelijke zekerheid aan de bekommernis beantwoordde om het onberekenbare arbeidsconflict onder controle te brengen. Deze beheersing van het arbeidsconflict was een belangrijke voorwaarde voor de ontwikkeling van de kapitaalsaccumulatie in de naoorlogse fase, die immers gekenmerkt is door de concentratie en centralisatie van de economische macht, de internationalisering van het proces van kapitaalvorming en de rationalisering van organisatie en beleidsvorming van de grote concerns ten gevolge van de eisen van kapitaalsontwikkeling (2).

De steeds meer gecentraliseerde en intern sterker gestructureerde vakorganisaties zijn, ondanks hun vaak revolutionair aandoende doctrinaire aanvallen op het politiek economisch systeem, een belangrijke coöperatieve medespeler geworden in deze overlegeconomie. Zij worden « sociale partner », en de termen zijn hier niet zonder betekenis: partner, d.i. erkende onderhandelaar, bemiddelaar en medebeheerder inzake zogeheten « sociale » materies. ~~Het onderscheid tussen sociale en economische aan-
gelegenheden~~ is inderdaad duidelijk in de overlegstructuur gebakken, zoals blijkt uit de zeer verschillende formele en feitelijke betrokkenheid van de werknemers- en vakbondsvertegenwoordigers in de sociale overlegorganen, enerzijds, en de economische en financiële overleg- en concertatieorganen, anderzijds. In laatstgenoemde organen is slechts een zeer beperkte beïnvloeding door vakbonden en vanuit het overlegsysteem mogelijk, terwijl in de sociale overleg- en beheersorganen (loon- en arbeidsvoorwaarden, sociale zekerheid) de pariteit van de sociale partners grotendeels geëerbiedigd wordt en er, via collectieve arbeidsovereenkomsten, zelfs door K.B. bekrachtigd en veralgemeend, reële en autonome bevoegdheden worden uitgeoefend (3).

Men kan dus spreken van een verzelfstandiging van het paritair overleg, gesteund op de scheiding van sociale en economische beslissings-

(2) A. TEULINGS, *Ontwikkelingstendenties in de industriële verhoudingen*, in A. TEULINGS et al., *Onderneming en Vakbeweging*, Boekaflevering Mens en Maatschappij, Rotterdam, Universitaire Pers, 1973, blz. 1-12.

(3) Zie o.m. Werkgroep Economische Democratie, *Het sociaal-economisch bestel in België*, in *De Nieuwe Maand*, 14, 1971, nr 7, blz. 397-411; L. VAN OUTHRIE, *Sociaal-economische machtsstructuren in België*, in L. HUYSE et al., *Machtsgroepen in de samenleving*, Leuven, Davidfonds, 1973, blz. 41-67.

domeinen, een scheiding die in verband dient gebracht met de traditionele scheiding tussen het economische en het politieke in de burgerlijke staat. Naarmate het sectorieel en interprofessioneel (sociaal) overleg zich verder ontwikkelde om tenslotte uit te monden in de zgn. sociale programmatieakkoorden (vanaf 1960), kwamen een aantal constanten op de voorgrond die verwijzen naar een bepaalde consolidering van de machtsverhoudingen rond het arbeidsconflict. Wij hebben in dit verband gewaagd van de geleidelijke totstandkoming en de progressieve bevestiging van een basiscompromis, dat doorheen de opeenvolgende crisis- en overlegfasen de termen bepaalde waarin de werknemersbelangen konden aan bod gebracht worden (4).

Dit basiscompromis heeft dus niet enkel betrekking op de vormen en procedures van de conflictregeling, maar ook op de inhoud van de voor overleg toegankelijke arbeidsproblemen of probleemaspecten. Het levert voor de vakbonden essentieel de waarborg op dat loonsverhoging en inkomensverzekering mogelijk is in de mate dat hierdoor zo weinig mogelijk geraakt wordt aan de structuur van de arbeidsorganisatie zoals die vanuit kapitaals- en ondernemersbelang geconcipeerd wordt. Tegenover de waarborg op het « sociale » vlak staat dus dat elke actie met betrekking tot andere arbeidsproblemen in verzoenende en bemiddelende termen tussen werkgeversfederaties en vakorganisaties dient aangepakt te worden. Verzoening betekent in vele gevallen het zoeken van financiële compensatie, of het « verlonen » van het probleem. Alle problemen die niet verloonbaar blijken worden onder de naam « economische » problemen tot het uitsluitend gezagsdomein van de werkgever gerekend. In ruil voor de toegekende en nog toe te kennen « sociale » vooruitgang verbinden de vakbonden er zich toe bij te dragen tot de pacificatie van het arbeidersprotest, tot de eerbiediging van het gezag van de ondernemers en tot de arbeidsproductiviteit.

De termen van dit basiscompromis vindt men reeds in embryo aanwezig in het genoemde ontwerpakkoord van Sociale Solidariteit; zij staan uitdrukkelijker nog vermeld in de Gemeenschappelijke Verklaring over de Produktiviteit (1954), in het eerste Interprofessioneel Programmatieakkoord (1960) en in de meeste daaropvolgende sectorieële programmaakkoorden, en in de CAO over de Syndicale Delegatie van 1971 (5).

(4) J. BUNDERVOET, Vakbeweging in heroriëntering. Aspecten van openheid en geslotenheid in de besluitvorming van de Belgische vakbonden, in *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 65, nr 4, april 1974, blz. 303-320.

(5) Het Ontwerpakkoord van Sociale Solidariteit (augustus 1944): « De werknemers eerbiedigen het wettelijk gezag van de ondernemingshoofden en maken er een erezaak van hun werk gewetensvol uit te voeren. De werkgevers eerbiedigen de waardigheid van de werknemers en stellen hun eer erin om ze rechtvaardig te

De periode van de jaren zestig kan beschouwd worden als deze van de maximale ontplooiing van de mogelijkheden die in dit basiscompromis besloten lagen, althans voor de vakorganisaties en op het vlak van de materiële voordelen die zij voor brede groepen van loon- en weddetrekken-den maar ook van niet-actieven wisten te verwerven. In deze periode bereikte het pacifieke overlegsindicalisme zijn hoogtepunt: de aantallen stakingen, stakers en stakingsdagen werden tot een historisch minimum herleid (6). Ondanks de niet onaanzienlijke vooruitgang van de algemene sociale voorzieningen in het kader van de diverse stelsels van maatschappelijke zekerheid werden via de sociale programatieakkoorden nog bijkomende voordelen verworven in het kader van sectoriële Fondsen voor Bestaanszekerheid en voordelen voor gesyndiceerden. De gespannen arbeidsmarkt ten gevolge van een sterk groeiende economie was aan dit alles uiteraard niet vreemd.

Maar voor ondernemers en kapitaalgroepen was in diezelfde periode de crisis reeds ingeluid. De stijging van directe en indirecte loonkosten vormde een bedreiging voor de winsten en de kapitaalsaccumulatie, die bij de toenemende internationale concurrentie nu juist op een steeds hoger niveau werden gesteld. Er wordt dan ook reeds op intensieve wijze gestreefd naar arbeidsbesparing door technologische omschakeling en door vormen van kapitaalsmobiliteit (naar goedkopere loonstreken en -landen). In de bloeiperiode van de overlegeconomie lag m.a.w. de crisis reeds besloten.

Inmiddels was de rol van de vakbonden niet beperkt gebleven tot deze van een partij in een min of meer autonoom paritair onderhandelings- en bemiddelingssysteem. In het raam van de ruimere arbeidersbeweging met haar diverse vertakkingen in de beheersdomeinen van de maatschappelijke zekerheid, de gezondheidszorg, het spaarwezen, de sociale woningbouw, het sociaal toerisme, enz. nemen zij deel aan een soort van parapolitiek besluitvormingssysteem dat zich geleidelijk rond een Keynesiaans

behandelen. Zij verbinden zich ertoe noch rechtstreeks noch onrechtstreeks hun vrij verenigingsrecht en de ontwikkeling van hun organisaties te belemmeren...».

De Gemeenschappelijke Verklaring over de Produktiviteit (1954): «De werknemersvertegenwoordigers verklaren van hun kant dat de gemeenschappelijke inspanning voor de groei van de produktiviteit niet als voorwendsel zal gebruikt worden om te pogen het statuut van de ondernemingen te wijzigen of het gezag van de ondernemingsleiders in het gedrang te brengen».

De CAO van 24 mei 1971, art. 2: «De werknemers erkennen de noodzakelijkheid van een wettig gezag van de ondernemingshoofden en zij maken er een erepunt van hun werk plichtsgetrouw uit te voeren...».

(6) Zie o.m. J.L. DEGÉE, *L'évolution des luttes ouvrières en Belgique*, Liège, Fondation André Renard, 1980; J. VAN DE KERCKHOVE, Stakingen en bedrijfsbezettingen, in *Bulletin*, 5, 1974, Instituut voor Arbeidsrecht, K.U. Leuven, blz. 107-131; J. BREPOELS, *Wat zoudt gij zonder 't werkvolk zijn. Anderhalve eeuw arbeidersstrijd in België*, Deel 1: 1830-1966, Deel 2: 1966-1980, Leuven, Kritak, 1977 en 1981.

overheidsbeleid heeft opgebouwd. Para-politiek kan dit beleidssysteem genoemd worden in de mate dat het zich in zijn belangrijke beslissingsmomenten afspeelt buiten de in de burgerlijke staat erkende besluitvormingsorganen (parlement, politieke partij, regering...) of althans de traditioneel (en constitutioneel) voorziene verhoudingen tussen deze organen op de helling plaatst (de « crisis » van het parlement, de « technocratie » van de regering...). Men heeft inderdaad de indruk dat hetgeen zich ontwikkelde als het sociaal-economisch overheidsbeleid, met zijn verhandeling van steeds omvangrijker financiële middelen, menig kenmerk heeft overgenomen van de op een scheiding van politiek en economie gestoelde pre-keynesiaanse staatsopvatting: de autonomie van de economische besluitvorming waarbij ondernemers en kapitaalgroepen baat vinden wordt ten dele weerspiegeld in de relatieve autonomie van de semi-private administratieve en beheersorganen in de sociaal-economische sector, waarop diverse zogeheten belangen- en drukkingsgroepen hun macht wisten te vestigen: ziekenfondsen, volksspaarkassen, diensten voor uitbetaling van werkloosheidsvergoedingen en kinderbijslagen, maatschappijen voor sociale woningbouw, enz.

De staat en de staatsapparaten verschijnen hier slechts in beperkte mate als autonoom: zij zijn veeleer de arena waarop de belangengroepen opereren, in de eerste plaats de werkgevers- en werknemersorganisaties en hun aanverwante diensten, administraties en ... ambtenaren. De sociaal-economische overheidssector wordt dan ook in zijn oriëntatie in niet geringe mate beïnvloed door de conjunctuur van de feitelijke machtsverhoudingen tussen die belangengroepen.

Maar de vraag die ons hier bezighoudt is veeleer: hoe zijn de vakorganisaties in hun ontwikkeling beïnvloed geworden door hun nauwe betrokkenheid, als rechtstreekse of onrechtstreekse medebeheerder en administrator, in een omvangrijk stelsel van sociale voorzieningen? Hoe zijn zij beïnvloed geworden door de jarenlange praktijk van een overlegeconomie en de machtsconsolidatie die daaraan ten grondslag ligt? Een antwoord op deze vragen zou enig licht kunnen werpen op de spanningen rond de politieke rol van de vakbonden in de huidige crisistijd.

2. Ontwikkeling van het vakbondsapparaat.

In verschillende bijdragen in de loop van de laatste tien jaren hadden wij de gelegenheid de structurele en organisatorische ontwikkelingen binnen de Belgische vakbeweging te beschrijven. Aspecten als de centralisering van de besluitvorming, verdeskundiging, relatie tussen militanten en bezoldigde medewerkers, groeiend belang van de individuele dienstverlening en cliëntelisme... werden daarbij in verband gebracht met de hierboven

geschetste tendenties van het overlegsindicalisme (7). Deze tendenties hebben de doelstellingen, het programma, de organisatiestructuur en de interne besluitvorming in niet geringe mate beïnvloed. In het kader van ons betoogen achten wij een drietal ontwikkelingslijnen van bijzonder belang: centralisering en conflictbeheersing, de groeiende impact van het beheer van sociale voorzieningen en van de individuele dienstverlening, en de gewijzigde doctrinaire en politieke expressie van de vakbeweging.

Er is vooreerst een verband vast te stellen tussen de *centraliseringstendenzen in het vakbondsapparaat* en de accentverschuiving naar een *conflictbeheersende strategie*.

Het proces van fusie van plaatselijke/gewestelijke en professionele/sectoriële vakbonden tot een interprofessioneel nationaal vakverbond en de centralisering van de beslissingsstructuur in de grote beroeps- of bedrijfscentrales en in het vakverbond zijn in de Belgische vakorganisaties reeds grotendeels vóór W.O. II voltrokken. Dit is meer uitgesproken het geval in het ACV dan in het ABVV. Niettemin behielden de samenstellende ~~bonden nog een~~ relatief grote autonomie. Deze autonomie wordt echter in de naoorlogse periode gaandeweg ingeperkt.

In de periode van de sociale programmatieakkoorden verschuift het zwaartepunt van de onderhandelingen en de interne besluitvorming naar de toporganen van de beroepscentrales en van het interprofessioneel vakverbond. Er worden weliswaar nog akkoorden bedongen op ondernemings- en gewestelijk niveau, maar in een meerderheid van gevallen gaat het hier om het vastleggen van de toepassingsmodaliteiten van op hoger niveau afgesloten overeenkomsten, ofwel om de regeling van particuliere, afwijkende situaties die in nationale akkoorden moeilijk kunnen voorzien worden, ofwel om « inhaal-akkoorden » daar waar de werkgever zich niet door de nationale conventies gebonden acht. Slechts in een minderheid van bedrijfstakken worden nog hoofdzakelijk gewestelijke of ondernemingsakkoorden afgesloten, maar ook dan is de invloed van de nationale overleg- en bemiddelingsinstanties tamelijk groot, met name wegens de praktijk van het zgn. « pattern bargaining » (8).

F M U

(7) O.m. J. BUNDERVOET, Verstarring of vernieuwing van de Belgische syndicale beweging, in *De Nieuwe Maand*, september 1971, blz. 412-420; J. BUNDERVOET, Sociale programmatie en de verhouding basis-leiding in de vakorganisatie, in *Bulletin*, 2, 1971, Instituut voor Arbeidsrecht, K.U. Leuven, blz. 71-83; J. BUNDERVOET, *Het doorstromingsprobleem in de hedendaagse vakbeweging: kritische literatuurstudie en verkenningen in de Belgische vakbonden*, Doctoraatstudie, n.g., K.U. Leuven, 1973; J. BUNDERVOET, Vakbeweging in heroriëntering, in *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, art. cit.; J. BUNDERVOET, Militantenkernen, de sluimerende kracht van de arbeidersbeweging, in *De Nieuwe Maand*, december 1977, blz. 634-644.

(8) « Pattern bargaining » is de praktijk waarbij in eerste instantie akkoorden bedongen worden in de grotere ondernemingen van een bepaalde bedrijfstak, ofwel in de ondernemingen waar de vakbonden sterker staan. Deze akkoorden tracht men

Sociale programatieakkoorden zijn gekenmerkt door de betrekkelijk lange duur waarvoor zij ingaan, door het globaliseren van de conflictstof, door de binding van de hoogte van de toegekende sociale voordelen aan bepaalde economische criteria (o.m. productiviteitsgroei) en door de uitbreiding en de versterking van bindings- en sanctioneringsmiddelen (algemeen verbindendverklaring bij K.B., voordelen aan gesyndiceerden gekoppeld aan de eerbiediging van « sociale vredesclausules »). Aldus hebben zij niet alleen een conflictregelende maar vooral een conflictbeheersende of -afremmende functie. Mede door het versterken van de verzoenings- en bemiddelingsopdracht van de Paritaire Comitees neemt de voogdij van de nationale overleginstanties over de andere (lagere) overleg-niveaus toe.

In deze omstandigheden grijpt in de besluitvormingsstructuur van de vakbonden een dubbele verschuiving plaats: 1° in de besturen en beleidsorganen op elk niveau verwerft het kader van de bezoldigde secretarissen en vakbondsleiders een dominerende positie in termen van feitelijke beslissingsmacht, strategische en tactische kennis en deskundigheid; 2° de syndicale werking in de ondernemingen en de gewesten wordt in grotere mate gestroomlijnd vanuit de nationale beleidsinstanties.

De aanzienlijke uitbreiding van de onderhandelings- en bemiddelingsbevoegdheden aan de top van de beroepscentrales en van het vakverbond werd opgevangen door een uitbreiding van diverse stafdiensten (studie-, vormingsdiensten, veelal bemand door universitair geschoolde specialisten) die nagenoeg uitsluitend in opdracht werken van de nationale bestuurders. In het kader van de bezoldigde medewerkers tekent zich een hiërarchische personeelsstructuur af, de neerwaartse communicatie wordt belangrijker dan de opwaartse. Formeel gezien hebben de militanten via de statutair voorziene getrapte vertegenwoordiging in de verschillende besturen inspraak in de formulering van de eisenprogramma's en van de syndicale beleidslijnen, maar de facto moeten zij het initiatief veelal overlaten aan de « inner circle » van de topleiding en de haar omringende deskundigen, die overigens beter op de hoogte zijn van de overlegmateries en de overlegcontext op nationaal niveau. Naast de « vertechnisering » of verdeskundiging van het onderhandelingsgebeuren moet hier trouwens nog gewezen worden op de praktijk van de cumulering van mandaten in talrijke overleg- en concertatieorganen door een beperkt aantal vakbondsleiders, en op het belangrijk aandeel van de informele besprekingen en informatieuitwisseling tussen de toponderhandelaars van de verschillende partijen die elkaar nagenoeg dagelijks in een of andere commissie of overlegorgaan ontmoeten.

vervolgens ook in de andere ondernemingen te bedingen. Hierbij waken de nationale overlegorganen (of de nationale onderhandelaars van beide partijen) erop dat de verschillende akkoorden niet te ver van het algemeen patroon afwijken.

Zo krijgt de centralisering van de besluitvorming in de vakbonden haar beslag. Deze gecentraliseerde besluitvormingsstructuur blijkt in een periode van economische expansie een efficiënt instrument te zijn voor het verwerven en het veralgemenen van materiële voordelen voor de aangesloten werknemers. Daar moet onmiddellijk bij vermeld worden dat het gaat om rechten en voordelen in zover die met de termen van het sociaal-economisch basiscompromis in overeenstemming zijn. Zoals wij reeds vastgesteld hebben houdt dit compromis een restrictieve definitie van de arbeidsproblematiek en van de arbeidersbelangen in: economische democratisering en andere kwalitatieve aspecten van de arbeidssituatie horen daar b.v. niet in thuis. Dit neemt niet weg dat dergelijke probleemaspecten zelfs in de periode van de jaren zestig steeds in de arbeidsconflicten binnen de ondernemingen aanwezig waren. Binnen een gecentraliseerde vakbondsstructuur, met kennelijke verzwakking van de opwaartse communicatiestromen, komen deze probleemaspecten echter minder aan bod: zij passen niet in de pragmatische strategie van de materiële lotsverbetering. Deze strategie laat hoogstens ruimte tot het individualiseren van structurele arbeidsproblemen en tot het verlonen van kwalitatieve probleemaspecten.

De ondernemingsmilitanten en de militantenkernen in de ondernemingen lijden in deze periode dan ook aan functieverlies. In verschillende onderzoeken over vakbondsmilitanten werd vastgesteld dat zij onder het regime van de sociale programmatieakkoorden geleidelijk een meer bemiddelende en verzoenende rol gaan spelen naar aanleiding van conflictsituaties die zich op de werkplek voordoen. De duidelijke en zingevende articulatie van het arbeidersprotest moet de plaats ruimen voor de bereidwillige compromisvorming in functie van algemener belangen (zoals die bepaald worden in de nationale sectoriële en interprofessionele akkoorden). Aan deze algemene belangen wordt op hoger syndicaal beleidsniveau in naam van de algemene werknemerssolidariteit een inhoud gegeven die echter niet altijd meer aansluit bij de directe conflictstof die zich in de afzonderlijke ondernemingen en gewesten aandient. De verbinding van de onvermijdelijke corporatistische eisen van de talrijke werknemerscategorieën met meer algemene en ook structurele eisen en hervormingsstrategieën — een verbinding waarop vormen van strijdbaar ondernemings-syndicalisme doorgaans steunen — ligt thans minder in de mogelijkheden.

De globaliserende sectoriële programmatieakkoorden hebben aldus een demobilisatie-effect uitgeoefend op de vakbondsactie en het vakbonds-optreden in de ondernemingen: de algemene conflictstof waarrond collectieve bewustmaking kan geschieden wordt voorbehouden voor of « opgespaard » tot de datum van de hernieuwing van het nationaal akkoord. Ook met protestmiddelen zoals staking of forse looneis wordt zuinig

omgesprongen, al was het maar omdat de sociale vredesclausules, voorzien in de nationale akkoorden, daartoe nopen. Vakbondsafgevaardigden en vakbondssecretarissen treden in de eerste plaats op als bewakers van op hoger niveau afgesloten akkoorden, maar in de fase van de overlegeconomie is daaraan wezenlijk verbonden: het bewaken van het arbeidersprotest, een duidelijke pacificatieopdracht.

Zolang de sociale programmatieakkoorden voor een meerderheid van de werknemers in elke bedrijfstak een regelmatige « sociale » vooruitgang bewerken, blijkt het systeem te kunnen standhouden. Maar reeds naar het einde van de jaren zestig komt de te grote rigiditeit ervan tot uiting. De heropleving van een brede stakingsbeweging, gekenmerkt door een ongewoon aantal wilde en spontane stakingen, toont meteen aan dat, zoals te verwachten viel, in de eerste plaats de basis van het gecentraliseerde vakbondsapparaat, m.n. de ondernemingsvakbonden, onder druk komt te staan.

Een aspect van de ontwikkeling van het vakbondsapparaat dat een bijzondere vermelding verdient is de toename van de *cliëntelistische verhouding* tot de leden. Het ledental van de vakbonden is tijdens de periode van de overlegeconomie sterk toegenomen, maar tegelijk is het vakbondslidmaatschap voor velen herleid tot een louter instrumentele aangelegenheid. Bij de meeste leden leeft immers het beeld van de vakbond als bureau voor sociale en juridische bijstand, zoniet als verzekeringsmaatschappij die bijdraagt tot de beveiliging van de individuele beroepsloopbaan. Het geëngageerde lidmaatschap van een minderheid dreigt aldus overstemd te worden door de op persoonlijk voordeel beluste, berekenende en eisen stellende cliënthouding van de massa der aangeslotenen.

Tegelijk hebben wij n.a.v. vroeger en recent (niet gepubliceerd) onderzoek kunnen vaststellen dat niet alleen de technische en administratieve medewerkers (in arbeids-juridische diensten, in diensten voor de uitbetaling van werkloosheidsvergoedingen...), maar ook de meeste vakbondssecretarissen en de zgn. « propagandisten » het leeuwendeel van hun ambtstijd aan persoonlijke dienstverlening besteden. Bij velen in het bezoldigd middenkader is de neiging aanwezig om arbeidsproblemen te individualiseren: de taakopvatting is dienovereenkomstig vooral op het technisch-juridische en op adaptief « social work » gericht, terwijl voor kritische structuuranalyse, die de relativiteit en het vaak al te voorlopig of gebrekkig karakter van bepaalde regelingen blootlegt, heel wat minder bereidheid en deskundigheid aan de dag gelegd wordt.

Tenslotte nemen de vakbondsleiders deel aan het beheer van de verschillende fondsen en stelsels van sociale voorzieningen. Zij bevinden zich daar op hetzelfde terrein als hun zusterorganisaties, de ziekenfondsen. Met deze en nog andere takken van de arbeidersbeweging vormen de vakbonden

een veelzijdig, breedvertakt en lokaal goed ingeplant dienstenapparaat, dat aan de individuele leden en hun gezinnen nagenoeg het gehele gamma van de sociale rechten en voordelen namens de staat kan offeren.

Hiermee zijn wij beland bij het fenomeen van de privatisering van de publieke diensten via de typische Belgische zuilenstructuur en de specifieke wijze waarop het politiek bestel alhier functioneert. L. Huyse heeft er op gewezen hoe de verhouding tussen de staat en zijn burgers vermiddeld wordt door een systeem van patronage dat baat vindt bij cliëntelistische verhoudingen en dat een feitelijke machtsbasis vormt voor de zuilenorganisaties. Anderzijds verhindert dat systeem een professionalisering van de politieke besluitvorming en van het publieke dienstbetoon. Het blijkt ook in staat sociale bewegingen rond nieuwe maatschappelijke problemen vroegtijdig in te kapseien en enige beduidende politieke vernieuwing tegen te gaan (9).

Het lijkt geen twijfel dat ook de georganiseerde arbeidersbeweging, en m.n. voornamelijk de christelijke arbeidersbeweging in Vlaanderen, een prominente plaats inneemt in dit patronagesysteem. De te verdelen politieke goederen en sociale voordelen waren in de periode van de overleg-economie niet gering. De recente industrialisering in Vlaanderen en de ontwikkeling van de zgn. tertiaire sector hebben de landelijk breed uitgebouwde takken van de arbeidersbeweging een steeds omvangrijker cliënteel van werknemers opgeleverd. Naast de traditionele industriearbeiders worden grote groepen van bedienden, ambtenaren en zelfs kaderpersoneel en middenstanders aangetrokken. De handarbeiderssignatuur is dan ook vooral in het dienstverleningsapparaat van de diverse takken (ziekenfondsen, spaarkassen, verzekeringsmaatschappijen, economische coöperatieven, diensten voor sociale woningbouw, sociaal toerisme...) sterk verwaagd.

Het lijkt ons dan ook niet onwaarschijnlijk dat in de genoemde expansieperiode de band van de arbeidersbeweging met de politieke partij in de eerste plaats gestalte heeft gekregen in de sfeer van de relatie tussen de dienstverleningsapparaten van de beweging en het dienstbetoon van de gemeentelijke, provinciale en nationale politieke mandatarissen. In de mate dat de verdeling van individuele rechten en publieke goederen in de sociaal-economische sfeer verloopt onder het quasi-autonoom beheer door de partijen van het basiscompromis (het eerder genoemd para-

(9) Zie o.m. L. HUYSE, *Passiviteit, pacificatie en verzuijing in de Belgische politiek*, Antwerpen, Standaard, 1970; L. HUYSE, Patronage en makelarij in het Belgisch benoemingsbeleid, in *Civis Mundi*, 13, 1974, blz. 222-229; L. HUYSE, Politisering en professionalisering in België, in *Referatenboek van het Vlaams-Nederlands Sociologencongres*, Antwerpen, 10-11 september 1979, blz. 2-24; L. HUYSE, *De gewapende vrede*, Leuven, Kritak, 1980.

politiek systeem), moet dus met enige relativiteit gesproken worden over het « evenredig » aandeel van de ACW-vrienden in de verdeling van politieke mandaten door of binnen de politieke partij waarbij zij aanleunen (10). De programmatische doelstellingen en m.n. deze die aansturen op structuurhervormingen komen aldus wellicht minder aan hun trekken via de geijkte politieke kanalen. Maar kan hetzelfde gezegd worden van de administratieve en financiële behoeften van de machtige dienstverleningsapparaten en hun beheerders? Een van de oorzaken van het alles samen genomen zo sterk volgehouden vertrouwen van de ACW-organisaties, en ook van de vakbonden, in een standenpartij als de CVP in Vlaanderen, moet wellicht gezocht worden in de aantrekkelijkheid van een christelijk of katholiek zuil-etiket dat, wat er ook over secularisering geschreven wordt, en gezien de steeds heterogener samenstelling van het ledenbestand, uit cliëntelistisch perspectief nog betere waarborgen, want een beter bindmiddel, biedt dan een ouvriëristisch etiket...

Het medebeheer van de vakbonden in de sector van de sociale voorzieningen en hun feitelijke gebondenheid aan het basiscompromis dat eraan ten grondslag ligt kunnen mee helpen verklaren waarom de meer hervormingsgerichte programmapunten (zoals een rechtvaardiger herschikking van de inkomenspositie van de verschillende werknemerscategorieën, controle op de holdings en de industriële concerns, economische democratisering...) in de periode van de overlegeconomie noch een *concreet-syndicale noch een politieke expressie* hebben gevonden. In deze kwestie beperken wij, zoals aangekondigd, onze beschouwingen tot de doctrinaire opstelling van en de beleidsvorming in het ACV en de relatie van deze vakorganisatie tot de CVP.

In het ACV en zijn samenstellende beroepscentrales en gewestelijke verbonden is de naoorlogse periode gekenmerkt door twee op het eerste zicht tegenstrijdige ontwikkelingen.

Enerzijds wordt een geleidelijke radicalisering van de doctrinaire standpunten t.o.v. het kapitalistisch economisch systeem vastgesteld. Anderzijds wordt de ontwikkeling in eigen rangen van « dissidente » opvattingen over de aan te wenden strijdmiddelen of de prioriteit van structuurhervormingen (met beroep op de geradicaliseerde ACV-doctrine!) met argusogen gadeslagen en met bekwame spoed onder controle gebracht, hetgeen in een gecentraliseerd vakbondsapparaat zonder veel omwegen kan geschieden. Menig waarnemer van het syndicaal gebeuren heeft zich dan ook niet weinig verwonderd over de toenemende kloof tussen de syndicale doctrine en het feitelijk vakbondsoptreden.

(10) Zie L. HUYSE, De christelijke arbeidersbeweging in de politiek, in *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, juni 1971, blz. 529-539; en diverse bijdragen in 60 Jaar ACW, *De Nieuwe Maand*, art. cit.

De meeste vakbondsleiders waren de overtuiging toegedaan dat uiteindelijk structuurhervormingen nodig zijn, maar volgden in feite de reformistische strekking die aanneemt dat een lange reeks van beperkte lotsverbeteringen tenslotte tot hervormde of althans voor de arbeiders acceptabele maatschappelijke verhoudingen zal leiden. Het denken over de hervorming van de onderneming en over de economische democratisering is daarvan een voorbeeld. Ofschoon arbeiderszelfbestuur als finaal doel wordt vooropgesteld, acht men b.v. de verbetering van de financieel-economische informatie in de Ondernemingsraad, het meewerken aan patronale experimenten van werkoverleg en tijdelijke formules van mede-beheer niet onverzoenbaar met de finaliteit van het zelfbestuur. Sommigen beschouwen deze stappen zelfs als even zoveel mijlpalen in de goede richting. In het denken over het openbaar industrieel initiatief wordt anderzijds het typisch kerkelijk subsidiariteitsbeginsel, waaraan zo lang werd vastgehouden, geleidelijk ingeruild voor meer radicale opvattingen die niet ver meer afstaan van het traditioneel socialistisch gedachtengoed terzake.

De onmiskenbare radicalisering van de ACV-doctrine inzake de politiek-economische verhoudingen blijkt evenwel een aangelegenheid te zijn die nagenoeg uitsluitend plaatsgrijpt binnen de beperkte tijdspanne van de grote drie- of vierjaarlijkse congressen, ofschoon uiteraard niet alle beroeps-centrales deze radicaliserende tendentie volgen. In zekere mate vormen de doctrinaire standpunten die op de congressen door meerderheidsstemmingen worden beaamd ook het onderwerp van sommige vormingscycli voor militanten en bezoldigde medewerkers, maar voor het overige is er van enige invloed weinig te bespeuren. Het lijkt dan ook waarschijnlijk dat de doctrinaire inspanningen niet zozeer een beleidsvormende maar veeleer een identificatiefunctie vervullen: hierdoor probeert de organisatie gedeeltelijk het ongenoegen van een aantal militantengroepen en jongere vrijgestelden met de al te pragmatische syndicale strategieën op te vangen en tijdelijk wat geestelijk soelaas te brengen.

Een kernpunt waarrond het ongenoegen in bepaalde militantenkringen zich in die periode steeds opnieuw kristalliseerde, is ongetwijfeld de relatie van de vakbeweging tot de politieke partij, i.c. de CVP. De volgehouden en uitsluitende binding aan die partij werd niet enkel gecontesteerd op grond van haar standen karakter of op grond van het probleem van de economische structuurhervormingen, maar ook op grond van de interregionale Belgische problematiek. Een treffend voorbeeld daarvan vormde de bediendenvakbond, die al vroeg werd opgesplitst in afzonderlijke beroepscentrales voor de Vlaamse en de Franstalige gemeenschap.

Met betrekking tot de relatie tussen christelijke arbeidersbeweging en politieke partij werd door E. Gerard aangetoond hoe tijdens het inter-

bellum het ACW van « een vinnige, op politieke actie gerichte, organisatie die praktisch het karakter van een politieke partij had » evolueerde naar een nagenoeg a-politieke koepelorganisatie : « De periode 1925-1936 werd gekenmerkt door een systematische campagne vanuit conservatieve milieus tegen de politieke activiteit van het ACW en de standsorganisatie als politiek systeem. Die campagne vond nu een sterke steun in de eis, uitgaande van zekere kerkelijke kringen, tot scheiding van de religieuze, de sociale en de politieke actie, een eis die te maken had met de opkomst van de Katholieke Actie in de jaren twintig... De bestendige druk van kerkelijke zijde om de sociale en de opvoedende actie in de Werkersverbonden los te koppelen van de politiek, de zware nederlaag van de katholieken bij de verkiezingen van mei 1936 en de nood aan een nieuwe en stevige partijorganisatie, die met een fris programma het vertrouwen van de kiezers kon herwinnen, leidden in 1936 tot een wijziging in de politieke opstelling van het ACW. Om de vorming van het Blok der Katholieken toe te laten, was het ACW bereid af te zien van een eigen politieke actie en steun te verlenen aan een meer unitaire partij op voorwaarde dat het programma van die partij vertrouwen zou inboezemen en het ACW een aantal eigen mandatarissen kon behouden. We staan hier aan het begin van een evolutie die haar beslag zal vinden in 1945 bij de oprichting van de CVP » (11).

Bepaalde cruciale gebeurtenissen na W.O. II hebben de vakbondsleiders samen met de leiders van de overige takken van de christelijke arbeidersbeweging in sterke mate aan de katholieke standenpartij gebonden : zij vonden elkaar in de strijd rond de Koningskwestie en in de Schoolstrijd. Belangrijke vakbondsleiders uit die periode en zelfs tijdens de grote stakingsbeweging van 1960-61 traden niet enkel als vakbondsleider voor het voetlicht, maar vaker en duidelijker nog als katholieke voormannen. Het is overigens bekend dat de talrijke kaders die na de oorlog door de sterk groeiende christelijke arbeidersbeweging en ook door de vakbeweging werden aangetrokken en die vervolgens in de fase van de overlegeconomie naar de leidende posten in die beweging doorgedrongen zijn, voornamelijk gerecruteerd werden uit de jongeren die in vroeger jaren via de kajottersbeweging voor de Katholieke Actie op de bres hebben gestaan. Nu nog kunnen latere generaties niet zonder enige verwondering vaststellen, hoe in de christelijke vakbeweging de socialistische « concurrent » vaak spontaner als de te duchten vijand wordt afgeschilderd dan het patronaat... Voorstellen in de richting van een meer bestendig vakbondsfront, en uiteraard ook voorstellen in de richting van een politieke progressieve

(11) E. GERARD (red.), *De kracht van een overtuiging. 60 jaar ACW*, Zele, 1981, geciteerd door L. HUYSE, in *De Nieuwe Maand*, februari-maart 1982, blz. 81.

frontvorming, zijn in leidende ACV-kringen dan ook steeds met het grootste scepticisme onthaald geworden.

Toch blijft, zij het vooral onderhuids, in de verhouding tussen ACV en CVP het schoentje knellen. Op menig congres en m.n. op de Sociale Weken in Den Haan blijft die verhouding een onontwikkbaar thema. Het lijkt echter aannemelijk dat enige wezenlijke verschuiving in die verhouding niet ernstig in overweging wordt genomen, zolang de economische basis noch de politieke contouren van de overlegeconomie in het gedrang komen.

De economische ontwikkelingen van de laatste tien jaren blijken wel degelijk een rechtstreekse bedreiging in te houden van de naoorlogse machtsconsolidering en bijgevolg van het basiscompromis waarop het overlegssyndicalisme is gesteund. De vraag is nu, of daardoor ook een wijziging kan verwacht worden in de politieke opstelling van de vakbeweging.

3. De crisis en de politieke opstelling van de vakbond.

In het voorgaande werd reeds aangestipt dat de kapitalistische economie reeds in de periode van de « golden sixties » aan een herstructurering toe was. De eerste tekenen daarvan waren in eigen land reeds merkbaar in de opkomende golf van rationalisering en bedrijfssluitingen naar het einde toe van de jaren zestig, en voor bepaalde sectoren nog vroeger. Niet alleen in de steenkoolmijnen werd de werkgelegenheid afgebouwd, maar ook in andere arbeidsintensieve bedrijfstakken, zoals de textiel-, de confectie- en de ledernijverheid en in bepaalde afdelingen van de metaalnijverheid begon de tewerkstelling terug te lopen ten gevolge van versnelde technologische omschakeling en/of interregionale kapitaalsmobiliteit. Binnen het geldend overlegssysteem werd de oplossing voor collectieve afdankingen en bedrijfssluitingen gezocht in de richting van financiële compensaties voor de getroffen werknemers: de wetgeving op de sluiting van de ondernemingen stelde geenszins de economische besluitvorming in vraag, die aan de grond lag van deze kapitalistische herstructureringsbeweging (12).

De eerste barsten in de overlegeconomie werden echter niet alleen en wellicht niet hoofdzakelijk veroorzaakt door de afbouw van de tewerkstelling in bepaalde sectoren, ofschoon b.v. de mijnrevolte van 1969-1970 niet los te denken is van deze problematiek (13). De onverwachte herop-

(12) H. SWINNEN, *Bedrijfssluitingen in België 1967-1975*, in *Arbetsblad*, december 1977, blz. 1-44; A. MARTENS *et al.*, *Na de Bedrijfssluiting. Onderzoek naar de maatschappelijke gevolgen van bedrijfssluitingen in de textiel- en metaalnijverheid*, Leuven, Sociologisch Onderzoeksinstituut, 1979.

(13) J. BREPOELS, *op. cit.*, deel II, blz. 57-62.

leving van het aantal stakingen in verschillende bedrijfstakken, maar vooral in de metaalsector in de periode 1969-1971, was veeleer te wijten aan het groeiend ongenoegen van de vakbondsbasis in de ondernemingen met het dirigisme en de rigiditeit van de sociale programmatieakkoorden. De « sociale » vooruitgang op zich kon immers niet bijdragen tot de verbetering van het klimaat in de ondernemingen : de wijze waarop de loonstijgingen worden gerecupereerd door toenemende disciplinerende van het uitvoerend personeel, door invoering van ploegensystemen of door opvoering van het arbeidsritme, hetgeen dan weer het ziekteverzuim en het verloop in de hand werkt... dit alles kan vanuit het collectief overleg op hogere niveaus bezwaarlijk onder controle gebracht worden.

De golf van wilde en spontane stakingen in die periode mag dan ook geïnterpreteerd worden als een uiting van veralgemeende kritiek van de werknemers op het stelsel van de programmatieakkoorden, en op de wijze waarop de vakbondsleiding zich aan dit stelsel verbonden had. In het kader van de Economische en Sociale Conferentie van 1971 hebben beide sociale partners dan ook gepoogd door een aantal maatregelen die vooral betrekking hadden op de werking van de ondernemingsraden en op de financieel-economische informatie, de identificatie- en vertrouwenscrisis in de relatie tussen de basis en de vakbondsleiding te bezweren. Tevens werd gepoogd de duurtijd van de akkoorden enigszins te beperken om aldus de conjunctuurschommelingen beter op de voet te kunnen volgen. Van hun kant zagen de vakbonden in dat disciplinaire maatregelen t.o.v. de eigen militanten en pogingen tot het afschuiven van de verantwoordelijkheid voor de wilde stakingen op « externe agitators » weinig aarde aan de dijk brachten ; daarom gingen zij er vaker dan voorheen toe over, in feite tegen de strekking van de sociale vredesclausules in, wilde stakingen te erkennen (zgn. « spontane » stakingen) en aldus in een vroeger stadium te recupereren.

Maar inmiddels was reeds in een eerste fase duidelijk gebleken dat het vakbondsapparaat onvoldoende was voorbereid op deze nieuwe ontwikkelingen. Men had alle moeite om het arbeidersprotest met de vertrouwde instrumenten en recepten onder controle te houden. Dit probleem zal zich echter toespitsen naarmate ook het klassiek geworden recept van de financiële compensatie (de verloning) minder gemakkelijk kan toegepast worden. Vanaf 1974 breekt een zware en zich steeds maar uitdiepende tewerkstellingscrisis door en komen van jaar tot jaar de fondsen voor de werkloosheidsvergoedingen en deze voor de andere sociale voorzieningen sprongsgewijs in de deficitaire zone terecht. Dit betekent in feite dat de randvoorwaarden van het sociaal-economisch basiscompromis en dus van de overlegeconomie en van het overlegssyndicalisme niet langer vervuld zijn.

Hoeft het dan te verwonderen dat de politieke opstelling van de vakbonden en de relatie tussen vakbeweging en politieke partij van diverse zijden onder vuur worden genomen?

Vanuit neo-liberale zijde en vanuit burgerlijke belangengroepen en -partijen, en bijgevolg door de meerderheid van de pers- en communicatiemedia, wordt de overtuiging verspreid dat de (te grote) feitelijke invloed van de vakbonden in de politieke sfeer en m.n. in het regeringsbeleid aan de basis ligt van de crisis. Hierbij wordt meestal verzwegen dat de vakbonden enkel één partij zijn in het getroffen basiscompromis, dat anderzijds slechts mogelijk was dank zij de vrijwaring van de autonomie van de economische beslissingsmacht én van de feitelijke erkenning hiervan door diezelfde vakbonden.

Dit laatste punt vormt nu juist vooral het voorwerp van de kritiek die binnen de vakbeweging (en de ruimere arbeidersbeweging) de kop opsteekt. In de huidige crisistijd wordt het immers steeds duidelijker dat bij gebrek aan controle op de hefbomen van de economische besluitvorming noch de staat noch de arbeidersbeweging enige daadwerkelijke oplossing voor de problemen kunnen aandragen. Noch het bevorderen van een « ondernemingsvriendelijk klimaat », noch het Ontwerp van een Nieuw Industrieel Beleid (Plan Claes), noch de pogingen tot wijzigen of opvoeren van de overheidssteun aan bedrijven en sectoren, noch de voorstellen tot herverdeling van de arbeid via arbeidsduurverkorting of andere formules ... blijken enige garantie te bieden voor de verhoging van de tewerkstelling of zelfs maar de stopzetting van de snelle afbouw van de privé-tewerkstelling. Het verband tussen investeringen en (b.v. lokale) tewerkstelling, dat tijdens de expansieperiode automatisch leek, is thans volledig doorbroken, in de eerste plaats in de sectoren die voornamelijk in de internationale concurrentieruimte opereren.

Er is meer dan ooit nood aan een alternatieve syndicale beleidslijn, maar in vakbondskringen heerst vertwijfeling. Zelfs de laatste verdedigingslinie — de indexkoppeling van de lonen en het behoud van de essentiële sociale voorzieningen — brokkelt af. Het wordt daardoor voor de vakbonden als medebeheerders van dit systeem steeds moeilijker inhoud te geven aan de algemene solidariteit tussen actieven en niet-actieven, tussen werkenden en werklozen, tussen expansieve en regressieve sectoren en ondernemingen... Het gevaar voor een verbrokkeling in corporatistische stromingen is niet denkbeeldig en vormt naar alle waarschijnlijkheid de ondergrond van de recente regionalisering van de syndicale beleidsorganen.

In deze toestand van ontredde die o.m. tot uiting komt in de tegenstrijdigheden en de ongeordendheid van de thans ondernomen syndicale acties, kan men zich niet gemakkelijk aan een voorspelling wagen over de richting waarin de politieke opstelling van de vakbonden evolueert. Ener-

zijds kan een tendens vastgesteld worden tot het leggen van een grotere claim door de vakbonden op de (partij-) politieke besluitvorming. Dit lijkt in de Waalse socialistische en christelijke arbeidersbewegingen een dominante strekking te zijn geworden. Maar ook in het Vlaamse ACW en ACV zijn stromingen in die zin meer manifest geworden. Zij gaan blijkbaar gepaard met een verharding van de doctrinaire standpunten inzake economische democratisering en het openbaar industrieel initiatief, m.a.w. met een invraagstelling van de scheiding tussen economische en politieke beslissingsdomeinen.

Anderzijds heeft men de indruk dat de dominante strekking in de Vlaamse arbeidersbeweging het vooralsnog houdt bij de vóór de crisis ingenomen stellingen. Met de verholen hoop op een uiteindelijke heropleving van de economische bedrijvigheid en met een geschokt maar niettemin blijvend geloof in de keynesiaanse welvaartsmechanismen, probeert men de schade te beperken en de eigen achterban voor de inleveringsmaatregelen te bewegen. Men speculeert er wellicht op dat via overleg met tot meer redelijkheid te bewegen (?) Vlaamse industriëlen en kapitaalsgroepen de al te scherpe kanten van de crisis binnen afzienbare tijd kunnen afgerond worden. Naar de groeiende groep van werklozen toe wordt gehoopt op het pacificerend effect van tijdelijke tewerkstellingsmaatregelen en van psychologisch opgezette begeleidingsprogramma's, hoezeer men zich ook bewust is van de toenemende discriminatie ten overstaan van bepaalde steeds verder gemarginaliseerde werknemerscategorieën.

De relatie tot de politieke partij blijft dus, mits een wat voorzichtiger distantie, veeleer status quo. Het zal echter vooral afhangen van de meer fundamentele ontwikkelingen in het arbeids- en tewerkstellingsconflict — ontwikkelingen die in de huidige context essentieel bepaald worden door de mechanismen van de internationale kapitaalsaccumulatie en dus grotendeels aan de greep van zowel vakbond als politieke partij ontsnappen — in welke mate deze behoudende strategie kan volgehouden worden.

Inmiddels is voor eenieder duidelijk gebleken dat de overlegeconomie op haar grenzen is gestoten. Een vakbondsapparaat dat daaraan zijn lot in zulke mate heeft verbonden kan moeilijk anders dan zich diepgaand bezinnen over zijn strategie en interne structuren.

